

Lone Bækgaard Venderby cand. mag i historie og filosofi med specialet *At være i tiden – Om kollektiv erindring og historievitenskaber*. Har siden 2007 været ansat som arkivar på Hjørring Kommunearkiv. Redaktør på undervisningsmaterialerne *Besættelsestiden i din hjemby 2016* og *Den Kolde Krig i din hjemby 2017*. Har desuden udgivet artikler i lokalhistoriske publikationer med fokus på lokalt demokrati og skolehistorie.

Keywords: Den Kolde Krig, erindringssteder, erindringsdannelse, lokalhistorie.

HVERDAGENS SMÅ ERINDRINGSSTEDER

Hvordan Den Kolde Krigs spor kan blive erindringsspor

Hvordan formidler du bedst muligt fortællingen om en kold krig, der aldrig blev varm til skoleelever? På Hjørring Kommunearkiv har vi udarbejdet undervisningsmaterialet Den Kolde Krig i din hjemby – Lokale kilder til Den Kolde Krig i Hjørring og omegn, der har en ambition om at bringe lokale kilder i spil på en måde, der giver eleverne mulighed for ikke blot at få et kendskab til Den Kolde Krig, men giver dem en betydningsgivende relation til de historiske begivenheder, der har formet det samfund, vi lever i i dag.¹ Artiklen undersøger, hvorledes erindringsdannelse kan være et særdeles nyttigt redskab, når faghistorikere skal formidle til et bredere publikum.

1 Venderby 2017, s. 1–24.

Indledende manøvrer om faghistorikerens udfordringer med formidlingen

Interessen for lokalhistorien lever i disse år i bedste velgående. Fx har Facebook-gruppen *Hjørring billeder nye og gamle* over 9000 medlemmer og danner rammen om et lokalt erindringsfællesskab, hvor der deles billeder og historier om egnens fortid. Her kan alle og enhver byde ind med et minde, som deles og eventuelt suppleres af flere oplysninger fra gruppens øvrige medlemmer. Disse spontane fællesskaber møder vi som faghistorikere og formidlere af lokalhistorien ofte med en blanding af både begejstring og frustration. Det er fantastisk at opleve den enorme interesse, der findes, for at dykke ned i ens egen og egnens fortid, men samtidig hermed ville vi – og med vi mener jeg lokale kulturinstitutioner – selvfølgelig ønske, at vi kunne få de mange brugere over på vores platforme og deltage i vores formidling med samme iver og begejstring. Erindringsfællesskaber findes i stort set alle kulturer og kan tage mange forskellige former. Fra dengang mennesker mødtes i bålets skær og fortalte om forfædrenes bedrifter til nutidens arrangerede reenactments og grupper på sociale medier. Om fx en Facebook-gruppe kan kaldes et erindringsfællesskab, kan selvfølgelig diskuteres, men er ikke hovedtemaet i nærværende sammenhæng. Artiklen her er et bidrag til afklaringen af historikerens rolle som aktiv medspiller i erindringsdannelsen i samfundet og et bud på hvorledes faghistorikerens narrativer, der skal bygge på saglig argumentation, intersubjektiv kontrol og bevisførelse ved hjælp af kildegrundlag, kan vække samme begejstring og indlevelse hos brugerne som de førnævnte spontane erindringsfællesskaber, der opstår på fx Facebook.² Med undervisningshæftet *Den Kolde Krig i din hjemby- Lokale kilder til Den Kolde Krig i Hjørring og omegn* udarbejdet af Hjørring Kommunearchiv vil det blive illustreret, hvorledes museer og arkiver kan formidle sine samlinger på en måde, der udvider brugernes erfaringsrum på flere niveauer end det rent informative. Hovedargumentet er, at det kan være hensigtsmæssigt at skele til, hvilke processer der finder sted, når der dannes både individuel og kollektiv erindring. Hæftet har elever i folkeskolens udskolingsklasser som primær målgruppe og *Den Kolde Krig* som overordnet emne og det er opdelt i forskellige emner, der alle kan relateres hertil. Emnerne er eksempelvis: *Hvis krigen kommer, Massebegravelsespladser, Fredsbevægelsen* samt *Afspænding*. Til hvert emne hører minimum en lokal kilde fra Hjørring Kommunearchiv eller Historisk Arkiv i Hjørring. Der er tale om både skriftlige kilder, billeder samt kort- og tegningsmateriale. Kilderne er eksempelvis et uddrag af en beredskabsplan, beskrivelser af en planlagt massebegravelsesplads samt en anmodning om

2 Antagelsen af faghistorikeren som en, der skaber narrativer, er inspireret af tænkere som eksempelvis David Carr, der pointerer, at det moderne menneske strukturerer livet selv i narrativer og at en af faghistoriens vigtigste opgaver er at beskrive den større kontekst (eller narrativ) som individet kan definere sig selv ud fra. Carr 1986, s. 115.

at Sindal Kommune erklæres for atomvåbenfrit område. Eleverne skal arbejde med kilderne ved hjælp af opgaver, der ligeledes er tilknyttet de forskellige emner. Opgaverne omfatter både traditionelle kildekritiske øvelser, hvor eleverne fx skal tage stilling til en kildes troværdighed, samt øvelser hvor eleverne skal ud i byrummet og lave forskellige aktiviteter på de steder, som kilderne henviser til.³ En af hensigterne bag hæftet er, at de opgaver, der skal løses i byens rum, skal bidrage til dannelsen af små lokale erindringssteder hos eleverne.

Historikerens historiebrug

Siden Kristian Erslevs tid har der været et skarpt skel mellem historie som faglig disciplin og den mere folkelige brug af historien. Inden for de sidste par årtier er der blevet lagt vægt på, at i mødet mellem de to, er det faghistoriens primære opgave at nuancere de kollektive erindringer, der eksisterer i et samfund. Herhjemme har eksempelvis Bernard Erik Jensen pointeret, at en af historievidenskabens vigtigste opgaver er at afklare og analysere de myter, som eksisterer i et samfund.⁴ Analysen af hvorledes nationer, forskellige politiske fraktioner og andre grupper bruger historien, har specielt siden midten af 1990'erne udgjort en selvstændig gren af historievidenskabens. I udarbejdelsen af ovennævnte undervisningsmateriale har kommunearkivets sigte været anderledes. Vi har ikke blot ønsket at afdække allerede eksisterende erindringsfællesskaber, men har haft et mål om, at materialet skal kunne generere ny erindring. Denne form for historiebrug læner sig op af opfattelsen af historie som en dynamisk proces, hvor mennesket med Bernard Eric Jensens ord er både historiefrembragte og – bringende, og hvor fortiden i kraft af historiebevidstheden er en levende del af nutiden, som griber ind i, og er med til at forme vores fælles identitet og måden, hvorpå tilværelsen bliver ført.⁵ Jensens idé om historie som ikke blot fortid men relationen mellem fortid, nutid og fremtid er ikke specielt kontroversiel i dag, og det er efterhånden et velkendt greb indenfor faghistorien at spille på flere tangenter end tørre facts og rationelle forklaringsmodeller. Faghistorien skal, når den forsøges formidlet til et bredere publikum, både forundre, begejstre, nuancere, forurolige samt få modtagerne til at stille spørgsmål til samtiden. Derfor er det vigtigt, at eksempelvis en udstilling skal involvere publikum på andre planer end det rent visuelle, og en publikation skal, samtidig med at den bringer ny viden til verden, være let fordøjelig og tilbyde læseren en indlevelse i et fortidigt univers. En af måderne, hvorpå dette praktiseres i dag, er via de mange mikro-historiske studier, der har

3 Venderby 2017, s. 1–24. En digital udgave af hæftet kan tilgås her: https://issuu.com/vhmarkiv/docs/kildeh_fte_den_kolde_krig (besøgt 04-04-2018).

4 Jensen 2000, s. 223.

5 Jensen 2003, s. 390.

vundet indpas de sidste årtier. Af samme årsag er det blevet mere almindeligt, at faghistoriske publikationer, der sigter mod en bred læserskare, anvender en fremstillingsform, der bruger nogle af de samme greb som skønlitterære fremstillinger: „*Fiction gives eyes to the horrified narrator. Yes to see and to weep. The present state of literature on the Holocaust provides ample proof of this. Either one counts the cadavers or one tells the story of the victims*“.⁶ Ambitionen om denne levendegørelse af fortidige begivenheder besværliggøres selvsagt af, at disse aldrig kan genskabes helt. Historiske fremstillinger bygger på historikerens bedste bud ud fra det foreliggende kildegrundlag, hvorfor de faktiske fortidige begivenheder ligger delvis hinsides det begribelige. Hvor fortiden i sig selv derfor altid vil undslippe sproget, giver de materielle levn derimod en mere direkte adgang til fortiden. Derfor taler nogle i dag om, at en materiel vending kan blive den sproglige vendings afløser.⁷ I et formidlingsmæssigt perspektiv er materielle levn i kraft af deres autenticitet særdeles effektive, men skal dog ofte placeres i et narrativ for at blive betydningsgivende. Det kan derfor hævdes, at erkendelsen af fortiden og ikke mindst erindringsdannelsen sker i samspillet mellem sprog og materielle levn: „*Oplevelser og erfaringer bliver først til erindring, når de knyttes til fortællinger og forankres i den materielle verden. Ved at knytte identiteten til fortællingens tid og det fysiske rum, bliver den enkelte i stand til at føle kontinuitet og tilhørsforhold*“.⁸ I det efterfølgende skal vi se, hvorledes lokalhistoriens materielle levn som en del af hverdagens rum kan blive små erindringssteder. For at præcisere hovedargumentet om faghistorikerens fordele ved at anvende erindringsdannelse som praktisk redskab i formidlingen via steder i lokalområdet følger en præcisering af begreberne erindring og erindringssted. Førrend begreberne bliver afklaret, får I imidlertid først et kig på Hjørring Kommunearkivs bevæggrunde for at gå nærmere ind i arbejdet med materielle levn og skoleelevers erindringsdannelse.

Hjørring Kommunearkiv og den åbne skole

Hjørring Kommunearkivs opgaver består i at indsamle, registrere, bevare, formidle og forske i kommunale arkivalier. De materielle levn, som kommunearkivet skal formidle, er hovedsageligt skriftlige kilder i form af eksempelvis sagsakter og protokoller, og de er alle enten af lokalt ophav, eller fortæller noget om lokale forhold i Hjørring og omegn. Idéen om at bruge lokale kilder i undervisningen i Den Kolde Krig i folkeskolens udskolingsklasser udsprang i kølvandet på skolereformen i 2014 og tankerne om den åbne skole, hvor lokale aktører såsom

6 Ricoeur 1988 (1985), s. 188.

7 Otto 2005, s. 41–43.

8 Otto 2005, s. 33.

kulturinstitutioner, foreninger og virksomheder skal inddrages i undervisningen i videst muligt omfang. Skolerne forespurgte dengang, om vi på Hjørring Kommunearkiv kunne byde ind med nogle tilbud til historieundervisningen. Resultatet blev i første omgang en hjemmeside med kildepakker til udvalgte kanonpunkter og et opgavehæfte med kildemateriale til *Besættelsestiden i Hjørring og omegn*.⁹ At formidle kommunale arkivalier, ofte skrevet på kancellisprog og med en ulæselig håndskrift, kan være en stor udfordring, og det blev hurtigt klart, at fx kilde-samlingerne på vores hjemmeside stillede store krav til både elever og lærere. Arkivet har et relativt stort kildemateriale vedrørende Den Kolde Krig, fordi vi i 2010 i forbindelse med en centralisering af Nordjyllands Beredskab modtog hele Beredskabscenter Hjørrings arkiv. Et materiale vi selvsagt rigtig gerne ville dele med andre, eftersom fortællingen om Den Kolde Krig appellerer bredt, samtidig med at der kan drages mange paralleller til nutidens storpolitiske spændinger. Beredskabets kilder er imidlertid svære at tilgå for en skoleelev, og myndighedernes mange officielle dokumenter er ikke just idéelle, hvis du har en intention om at fremstille de fortidige begivenheder så levende som muligt og på en måde, der udvider elevernes erfaringsrum. Heraf udsprang en idé om at krydre kommunearkivets nye kildehæfte med opgaver, hvor eleverne skulle *ud af skolen og ind i historien*. Måden, hvorpå eleverne skulle blive i stand til at træde ind i historien, var, at de skulle ud og løse forskellige opgaver på de lokaliteter, som det skriftlige kildemateriale henviser til. Siden udgivelsen af hæftet om Besættelsestiden har vi udviklet tilbuddet *Fra kærestebrev til snapchat*, der har til hensigt at højne elevernes kendskab til, hvad historiske kilder er, og hvad de kan bruges til. Derudover skal tilbuddet bidrage til at pirre elevernes opfattelse af deres egen historicitet.¹⁰ Tilbuddet er en to-timers seance, hvor eleverne blandt andet får lov til at bladre i gamle ulæselige protokoller, studere billedmateriale, kort, tegninger og andre arkivalier fra kommunearkivets gemmer. Her har vi oplevet autenticitetens betydning, idet den ægte vare, kilderne i sig selv, taler til eleverne på en helt anden måde, end når vi fx sætter dem til at finde de samme kilder i indskannet form på vores hjemmeside. Lugten fra de gamle sider, der kun må bladres i med hvide handsker på, formaningen om kildernes helt unikke karakter og håndgribeligheden gør, at eleverne ikke kun ser på kilderne, men involverer sig i undervisningen med stor entusiasme og indlevelse. Når vi efterfølgende har spurgt ind til, hvad det mest interessante ved vores besøg har været, er svarene fra eleverne i langt de fleste tilfælde, at de har fået lov til at kigge i de ægte kilder. Den virkning, som de autentiske materielle levn fra fortiden har på os, indfan-ges fornemt i følgende formulering fra Rigsarkivet: „*Museale arkivaliers fysiske udseende er således altafgørende for, at de ved brug, fremvisning eller udstilling*

9 Venderby 2016, s. 1–24; <https://www.hjoerring.dk/kildepakker> (besøgt 02-02-2018).

10 <https://www.skoletjenesten.dk/tilbud/fra-kaerestebrev-til-snap-chat> (besøgt 02-02-2018).

Fra kærestebrev til snapchat på Højene Skole i Hjørring, august 2016. Glimt fra en undervisningssituation hvor Daniel fra 6.B. bladrer forsigtigt i en over 100 år gammel skoleprotokol. Foto: Hjørring Kommunearchiv. Fotograf: Lone Venderby.

kan skabe en relation mellem nutiden og de begivenheder, personer, fænomener eller emner, som dokumentet repræsenterer. Den museale værdi kan ikke indfanges ved skanning, men knytter sig til det fysiske dokument¹¹. Med dette in mente skulle vi finde en måde, hvorpå vores nye undervisningshæfte kunne fremkalde lignende reaktioner hos eleverne. Vi skulle gøre de trykte indskannede kilder autentiske, og løsningen blev at supplere de skriftlige kilder med fysiske steder, som kan bidrage til elevernes erindringsdannelse. En nærmere granskning af erindringsbegrebet viser nemlig, at erindringsarbejde kan være et anvendeligt redskab i undervisningsøjemed.

Fortiden skal erindres

Der findes et hav af udlægninger af, hvad erindring er for en størrelse. Fælles for de fleste er imidlertid, at erindring har en spontant karakter, den kan vækkes af vores omgivelser, den er inderlig og så er den forudsætningen for menneskets opfattelse af livet som et kontinuerligt forløb og hermed mulighedsbetingelse for dannelsen af identitet. Når der tales om erindring, er inderliggørelsen en vigtig

11 Udkast til høringssvar vedr. *Vejledning om kassation af papirarkivalier efter skanning*, Rigsarkivet 2018. (RA j.nr. 17/15033).

ting at holde sig for øje. Begrebet *erindring* har sin oprindelse i det tyske *inne haben*, der betyder at kende eller forstå.¹² Når vi erindrer, handler det således om at gøre noget indre. Vi tilegner os et givent stof, i modsætning til en tilfældig genkendelse eller rutinemæssig indlæring. Den tyske filosof Georg Wilhelm Friedrich Hegel siger om erindringen, at den finder sted i mødet mellem subjekt og objekt, idet mennesket inkorporerer omgivelserne som en integreret del af personligheden.¹³ Erindring behøver ikke nødvendigvis at være selvoplevet. Fx kan historiske begivenheder, der er betydningsgivende for den enkelte, blive en del af erindringen. Et glimrende eksempel på erindringen som værende både selvoplevet og formidlet, samtidig med at den adskiller sig fra den mere vane-mæssige og tilfældige hukommelse, findes i litteraturens verden hos Umberto Eco. I romanen *Dronning Loanas mystiske flamme* eksperimenterer han med tanken om en person, der mister erindringen, men har bevaret hukommelsen. Hovedpersonen kan stadig huske faktuelle ting såsom forskellige fuglearter, men han ved ikke, hvem han er, og han har glemt sine tidligere personlige oplevelser. Han har ligeledes glemt de historiske begivenheder, som tidligere havde sat sig tydelige spor i hans selvopfattelse og været betydningsgivende for ham. Fx har han glemt Golfkrigen. På trods af at han ikke har oplevet den på egen krop, har denne formidlede begivenhed således været lagret i erindringen og ikke i hukommelsen.¹⁴ At erindringen er spontan skal således ikke forveksles med den til tider fremsatte forklaring, at den samtidig hermed er tilfældig. Dog kan erindringer fremkaldes af mere eller mindre tilfældige omstændigheder i omgivelserne. Det mest kendte eksempel er nok Marcel Prousts beskrivelse af Madeleine-kagen, som hensætter hovedpersonen til barndommens søndagsstunder i tantens hus i Combray og vækker erindringer om ikke blot de dejlige kager, men både folk, huse og haver i den lille by. „*Det er derfor den bedste del af vores erindringer er uden for os selv, i et regnfuldt vindpust, i den indeklemte duft i et værelse, i duften fra en livlig ild*“.¹⁵ Interessant er det i denne forbindelse, at det ofte er omgivelserne, der vækker og konstituerer erindringer. Dette fik i 1924 sociologen Maurice Halbwachs til at drage den voldsomme konsekvens, at al erindring er kollektiv forstået på den måde, at individet aldrig er i stand til at sætte sig ved siden af de relationer, det indgår i. Hos Halbwachs bliver erindringen derfor en ganske manipulerbar størrelse i kraft af, at du tilpasser dine personlige erindringer i forhold til omgivelserne og til de udlægninger af fx fortidige begivenheder, der er dominerende indenfor det fællesskab, du er en del af.¹⁶ Den væsentligste pointe at holde sig for

12 Becker - Christensen 2000, s. 208.

13 Hegel 1998 (1830), s. 124-125.

14 Eco 2005.

15 Spang-Hansen 2004, s. 165.

16 Halbwachs 1992, s. 169-171. Venderby 2007 [http://projekter.aau.dk/projekter/da/studentthesis/at-vaere-i-tiden\(d138740a-a6c6-46af-8a96-d36bed4582f3\).html](http://projekter.aau.dk/projekter/da/studentthesis/at-vaere-i-tiden(d138740a-a6c6-46af-8a96-d36bed4582f3).html) (Besøgt 02-02-2018) og Warring 2011, s. 6-36.

øje, når det i tilfældet her handler om faghistorikeren som erindringsdanner, er, at individer såvel som kollektiver erindrere det, som vores nutidige omgivelser vækker i os. Hvis din opmærksomhed således rettes mod visse historiske begivenheders tilknytning til bestemte steder i lokalområdet, vil du sandsynligvis også blive mindet om begivenhederne, næste gang du passerer stedet. I vores tilfælde er det ambitionen at knytte fortællingen om Den Kolde Krig til de materielle levninger, der er i elevernes omgivelser. I den forbindelse er genkendelse ligeledes et helt centralt begreb. Eleverne skal kunne genkende stederne og via dem placere sig selv i en større fortælling.

Erindring er noget, som finder sted

Idéen om at skabe et undervisningsmateriale, der kan fungere som et bidrag til elevernes erindringsdannelse, skal selvfølgelig ses i lyset af ovenstående. Erindringen er betingelsen for, at mennesket kan bruge fortiden som en aktiv del af nutiden, og på en måde der rækker ud over den rene underholdning. Med Halbwachs teori om erindringens forankring i omgivelserne in mente var det derfor oplagt at finde en måde, hvorpå elevernes daglige omgivelser kunne inddrages i formidlingen. For kunne vi skabe lokale erindringssteder, som gav mening i forhold til fortællingen om Den Kolde Krig, var der en chance for, at eleverne i langt højere grad ville kunne tilegne sig vores fortællinger, end hvis vi udelukkende præsenterede dem for de skriftlige kilder. Begrebet erindringssted blev lanceret af Pierre Nora i 1989. Noras tese er, at fremkomsten af de mange erindringssteder, vi ser i dag, er udtryk for, at den sande umiddelbare erindring, der giver den enkelte en direkte forbindelse til fortiden, er forsvundet i vores moderne udviklingsorienterede samfund. Erindringsstederne opstår altså først i det øjeblik, hvor selve erindringen forsvinder, og de bliver udtryk for en art pseudo-erindring en indirekte og middelbar adgang til fortiden i et samfund, hvor mennesket har mistet den umiddelbare erindring: „*The moment of lieux de memoir occurs at the same time that an immense and intimate fund of memory disappears, surviving only as a reconstituted object beneath the gaze of critical history.*“¹⁷ Hos Nora kan erindringssteder være alt fra store monumenter til sproglige vendinger, men han lægger især vægt på materielle steder. Det materielle behøver imidlertid ikke at være en konkret lokalitet. Eksempelvis betegner han de arkivdannelse, der foretages i stort set alle vestlige samfund, som erindringssteder. I 1989 var de fleste arkiver materielle i den forstand, at der var tale om nogle konkrete hyldemeter i et bestemt rum, men det væsentlige i forhold til arkivet som erindringssted er selvfølgelig de oplysninger, som arkivet rummer. I en nutidig kontekst er dette

17 Nora 1989, s. 11–12.

overordentligt tydeligt i kraft af, at statslige og kommunale institutioner kun i et lille omfang arkiverer fysiske sagsakter. Nutidens arkivalier består derimod af it-systemer med store immaterielle datamængder. Arkivernes fremvækst bruges hos Nora som udtryk for nutidens erindringskultur. Vi ophober her en uendelighed af informationer, fordi intet må glemmes, men problemet er, at der er tale om løsrevne informationer – en eksternt bevaring af fortidens levn.¹⁸ I Danmark skal kulturarven ikke blot bevares, den skal ligeledes indsamles, registreres, formidles og forskes i. Når vi står over for opgaven med eksempelvis at formidle Beredskabscenter Hjørrings kilder til Den Kolde Krig, bliver opgaven således at internalisere de eksternt bevarede levn og gøre dem til en integreret del af brugerens hverdagsliv. Hvor fokus hos både Nora og herhjemme historikere som Anette Warring og Claus Bryld har været på at kortlægge, hvorledes grupper erindrer bestemte fortidige begivenheder ved hjælp af erindringssteder, har sigtet med kommunearkivets undervisningsmateriale været at bidrage til dannelsen af nye erindringssteder på historikerens præmisser. Warring definerer erindringssteder som: „*Et hyppigt anvendt heuristisk greb, når nationale eller andre store fællesskabers kollektive erindringer søges afdækket og analyseret. Erindringssteder betegner den fortid, der i eftertiden har sat sig tydelige erindringsspor*“.¹⁹ Intentionen har i dette tilfælde ikke været at afdække og analysere allerede eksisterende erindringsspor, men derimod at omdanne fortidens spor til erindringsspor.

Lokalhistorien forankrer i en foranderlig verden

Den Kolde Krig er et særdeles vigtigt kapitel i Danmarkshistorien, og med Ruslands rolle i verdenssamfundet i dag, er der ingen tvivl om emnets samfundsmæssige relevans. Når perioden skal videreformidles til skoleelever, opstår der dog visse udfordringer. Først og fremmest var der tale om en krig, som kun blev varm i form af en række stedfortræderkrige i fjerne lande, hvorimod Den Kolde Krig i Danmark mest af alt foregik på det mentale plan som en frygt for, hvilke konsekvenser spændingerne mellem de to stormagter USA og Sovjetunionen kunne få. Et af spørgsmålene er derfor, hvordan Hjørring Kommunearkiv kan bidrage til erindringsdannelsen hos 8. og 9. klasses elever, som ikke selv har oplevet angsten for en verdensomspændende atomkrig, murens fald og opløsningen af Sovjetunionen? Hvordan får vi deres livsverden til at flette sammen med den relativt komplekse fortælling om Den Kolde Krig? Lærerne, som vi har erfaringsudvekslet med, har oplevet, at Den Kolde Krig er et vanskeligt emne for mange elever netop på grund af dens lidt uhåndgribelige karakter. Som nævnt er Hjør-

18 Nora 1989, s. 14.

19 Warring 2011, s. 17.

ring Kommunearchivs skriftlige kildemateriale til perioden ikke ligefrem ideelt i didaktisk henseende. Ved at knytte emnet op på en række lokale steder, der er skabt som en direkte konsekvens af den anspændte verdenssituation, håber vi, at eleverne lettere kan tilegne sig stoffet. Den Kolde Krig har ikke kun ét sted, men udspandt sig på mange både materielle og immaterielle steder. Ved at påpege de mange steder, hvor Den Kolde Krig påvirkede hverdagen for ganske almindelige mennesker i Hjørring og omegn, har vi således knyttet begivenhederne til konkrete steder og materialiteter i et forsøg på at gøre det u håndgribelige håndgribeligt. Når vi i hverdagen bevæger os rundt i vores vanlige omgivelser og gang på gang passerer de samme steder i lokalområdet, kan disse steder være mere eller mindre betydningsgivende for vores identitet. En af de mest åbenlyse fordele ved at anvende lokale kilder i historieundervisningen er, at de forener tidslighed og rumlighed, forstået på den måde, at de fortidige begivenheder, vi som lokalt kommunalt arkiv skal formidle, har fundet sted i et rum, som skoleeleverne allerede definerer sig selv ud fra. De fleste som har prøvet at flytte til en ny by kender fornemmelsen af, at du i den første tid bevæger dig i fremmed land. I takt med at du lærer husenes og gadernes historie at kende, får du en relation til omgivelserne og du tilegner dig områdets steder. Når jeg i denne sammenhæng omtaler hverdagens små erindringssteder er der, som antydnet i forrige afsnit, ikke tale om fx et mindesmærke nogen har sat for bevidst at vække bestemte gruppers erindring af en bestemt begivenhed eller en bestemt udlægning af begivenheden. I de fleste tilfælde er der i udgangspunktet ikke engang tale om steder, som tillægges en særlig betydning. Stederne har endnu ikke sat sig tydelige erindringsspor. De er derfor ikke allerede etablerede erindringssteder. Der er derimod tale om ganske almindelige lokaliteter i lokalområdet, som kan bidrage til at danne en fortælling om en bestemt historisk periode eller begivenhed. I dette tilfælde Den Kolde Krig og de lokale spor, den har sat. Vi retter således elevernes opmærksomhed mod disse steder med henblik på at vække en erindring, når eleverne fremover bevæger sig rundt i bybilledet. Man kan derfor hævde, at lokalhistorien forankrer eleverne i en ellers yderst foranderlig verden.

Den Kolde Krigs steder

Den Kolde Krigs steder er fx de marker, som myndighederne blev bedt om at udpege som massebegravelsespladser i tilfælde af, at kommunen havnede i en katastrofe med flere tusinde lig, der skulle begraves uden samtidig at forurene grundvandet, og det er de mange betondækningsgrave, der stadig findes rundt omkring i bybilledet, men som de fleste af os blot passerer uden så meget som at ænse, at de er der. Gravene kunne under Den Kolde Krig fungere som midlertidige beskyttelsesrum i en krisesituation, og de findes stadig mange steder i byens

Betondækningsgrav på Frederikshavnsvej i Hjørring, 2016. Når eleverne fremover skal handle slik eller cola i supermarkedet Menu, sender de måske en tanke til de borgere, der under Den Kolde Krig levede med en frygt for eksempelvis brugen af masseødelæggelsesvåben på dansk jord.

Foto: Hjørring Kommunearkiv. Fotograf: Peter Gravers Nielsen.

rum. De blev opført i kølvandet på Anden Verdenskrig og var beregnet på kortere ophold for op mod 50 mennesker, og ifølge beredskabets beskrivelser af gravene kunne de modstå både kemiske og nukleare kampstoffer samt enorme eksplosioner.²⁰ Det er disse steder, som undervisningsmaterialet forsøger at bringe i spil på en måde, så de fremover kan fungere som små erindringssteder for eleverne.

Andre af lokaliteterne er ganske almindelige bygninger, som blot havde en bestemt funktion under Den Kolde Krig. Fx skal eleverne undersøge, hvor på deres egen skole, der var beskyttelsesrum. Desuden kan nævnes en nu nedlagt kommandocentral i en tidligere skole, en parkeringskælder og potentielt beskyttelsesrum samt Hjørrings gamle rådhus, der i 1983 var rammen om en fredsdemonstration. At især skolerne inddrages er selvfølgelig ikke et tilfælde. Dette er gjort ud fra en formodning om, at jo tættere lokaliteten er på elevernes daglige omgivelser, des lettere fastholdes erindringen om stedet. Som nævnt erindrer vi ikke tilfældigt. Erindringen er derimod forankret i både selvet og dets omgivelser. Ved at knytte fortællingen om Den Kolde Krig til omgivelserne vil erindringen herom blive vakt, når eleverne bevæger sig rundt i lokalområdet. En af gevinsterne ved hverdagens små erindringssteder er således det lokale aspekt. Vi forsøger at give elevernes vante omgivelser et ekstra betydningslag. Hverdagens rum får tidslighed og i kraft af, at der tages udgangspunkt i elevernes egne omgivelser, er det håbet, at de ligeledes vil tilegne sig stedets tidslighed som deres egen. Hermed flettes deres selvoplevede erindring med en formidlet erindring, og elevernes erfaringsrum

20 Venderby 2017, s. 6.

bliver større.²¹ Et af Den Kolde Krigs mere bemærkelsesværdige steder i Hjørring er bunkeren på Mads Clausens Vej 9 i Hjørring, der husede en af landets største kommunale kommandocentraler. Dybt under jordens overflade gemmer sig stadig en bunker på ca. 300m², hvilket gør den til en af de største af sin art i Danmark. I 2010 skete der som nævnt en centralisering af Nordjyllands Beredskab, og den tidligere kommandocentral blev taget ud af brug. Bunkeren findes stadig, men ligger i dag på privat grund. Fortællingen om kommandocentralernes funktion under Den Kolde Krig er imidlertid ganske central. At et sådant sted findes på Mads Clausens Vej 9 i Hjørring, lige bag supermarkedet A-Z og Hjørring Bowling og Gocartcenter, hvor eleverne for billige penge kan få både bøf og bowling, er en direkte konsekvens af de internationale spændinger, der var mellem Øst og Vest under Den Kolde Krig. Fortællingen om kommandocentralen bringer derfor de nationale og globale begivenheder helt ned i elevernes egen „baghave“.

Erindres eller huskes *Den Kolde Krig i din hjemby?*

Der kan tages mange forbehold over for hverdagens små erindringssteder. Er der eksempelvis tale om erindringsdannelse, når eleverne bevæger sig ud i lokalområdet for at løse opgaver, eller vil de i højere grad blot huske et tillært stof? Siden antikken har det været kendt, at mnemoteknik kan skærpe evnen til at organisere hukommelsen. Teknikken var især udbredt i kulturer, hvor skriftsproget endnu ikke var udbredt og gik ud på at knytte mentale billeder til materielle lokaliteter. Ved synet af lokaliteterne, formidledes således en association til det, der skulle forankres i hukommelsen, og en udenadslære af eksempelvis en tale kunne tilvejebringes.²² Mnemoteknik er en passiv lagring af et tillært stof og minder mere om hukommelse end den dynamiske og identitetsdannende erindring. Der er visse ligheder mellem mnemoteknikken og sigtet med kommunearkivets undervisningsmateriale, hvorfor et særdeles relevant spørgsmål er, hvorvidt der overhovedet er tale om erindringsdannelse? Svaret herpå vil givetvis variere fra elev til elev. Nogle elever vil sandsynligvis glemme det meste, i det øjeblik øvelsen er ovre. Andre vil måske huske, at der vist nok var noget med, at den gamle Vestre Skole i Dronningensgade engang havde skullet fungere som kommunal kommandocentral, hvis russerne kom, og andre vil sandsynligvis, når de fremover passerer Vestre Skole, erindre den usikkerhed, som under Den Kolde Krig gennemsyrede helt almindelige menneskers hverdag i Hjørring. Samtidig hermed spekulerer de måske på, om en lignende situation vil kunne opstå igen. I de tilfælde, hvor erindringsdannelsen faktisk forekommer, vil eleverne have fået tilført

21 For en nærmere afklaring af forholdet mellem individuel og kollektiv erindring og tesen om, at den formidlede erindring kan flettes med den selvoplevede se: Poulsen 2004, s. 119–130.

22 Cicero 1998 (55 B.C.), s. 44–45.

en ekstra dimension til deres daglige omgivelser. En dimension der både udvider, nuancerer og tilføjer en større kompleksitet til måden, hvorpå de møder verden omkring dem. Ligeledes kan brugen af begrebet erindringssted problematiseres. For kan fx en tidligere planlagt massebegravelsesplads eller et beskyttelsesrum opført under Den Kolde Krig kaldes for et erindringssted, eller er vi så langt fra begrebets tiltænkte betydning, at det ikke længere er dækkende. Jeg mener, at ligesom erindringsbegrebet kan være et brugbart begreb i formidlingsøjemed, så kan vi med fordel også skele til erindringsstederne og deres funktion. Grunden hertil er, at vores sigte i bund og grund minder om funktionen af de gængse erindringssteder, hvor det handler om at bruge det fysiske rum til at danne en relation mellem nutiden og udvalgte dele af fortiden. En relation der i vores tilfælde ikke hviler på et ønske om at fremelske en bestemt ideologi eller lignende, men på en intention om at formidle fortidige begivenheder så korrekt som muligt og på en måde, der muliggør, at eleverne vil kunne skrive deres egen livshistorie ind i en større fortælling, der rækker ud over den enkeltes selvoplevede fortid. Den Kolde Krig er for en stor del af den voksne befolkning stadig en del af den selvoplevede individuelle erindring, hvorfor bevaringen af dens materielle levn endnu ikke har tiltrukket sig megen opmærksomhed, men med formidlingscentret Regan Vest, der slår dørene op i 2020, vil dette sandsynligvis ændre sig. Sammen med Stevnfortet vil Regan Vest udgøre to store nationale erindringssteder. Samtidig hermed er man flere steder i landet i fuld gang med at fjerne de lokale levn fra Den Kolde Krig. Levnene er fx de runde betondækningsgrave, som vi i undervisningshæftet sender skoleeleverne på jagt efter i lokalområdet. Dette gør vi i håbet om, at de små firkantede betontårne kan blive små erindringssteder, der minder om en ikke så fjern fortid, der stadig griber ind i måden, hvorpå livet leves i dag. D. 26. januar 2018 bragte Nordjyske Medier en artikel, hvoraf det fremgår, at fx Morsø Kommune har planer om at fjerne en del af Nykøbings betondækningsgrave. Centerchef Niels Pedersen udtaler: „– *De er jo uden formål i dag. Men vi har bare ikke haft nogen anledning til at fjerne dem endnu. Hvis der kommer det, gør vi det, siger han. Under sidste års kulturmøde åbnede kommunen en bunker ved Vesterbro op for de interesserede. Her havde en kunstner installeret et lysshow i det gamle beskyttelsesrum. – Det bliver jo sådan en museumsgenstand, siger Niels Pedersen og fortæller, at flere borgere har henvendt sig og ytret, at det er synd, at bunkerne bliver fjernet. – Men jeg kunne ikke forestille mig, at nogen vil besøge den her bunker for eksempel, siger han.*“ Artiklen er et fint eksempel på, at de lokale materielle levn fra Den Kolde Krig såsom betondækningsgravene ikke i dag fungerer som erindringssteder, men at der er et potentiale for, at de kan blive det. Desuden er diskussionen, om hvorvidt betondækningsgravene skal fjernes, et glimrende eksempel på den glidende overgang, der er mellem individuel og kollektiv erindring og hvorledes materielle levn bliver stadig vigtigere i takt med, at en begivenhed går fra at være selvoplevet til formidlet, når nye generationer

kommer til. Nutidens skoleelever har ikke selv oplevet Den Kolde Krig og den usikkerhed, almindelige mennesker dengang levede med. Et besøg i en betondækningsgrav vil kunne skabe en formidlet erindring hos skoleeleven, hvorimod betondækningsgraven for den ældre generations vedkommende vil vække minder om selvoplevede begivenheder. Hverdagens små erindringssteder skal altså bidrage til at gøre den formidlede historie betydningsgivende på samme måde som den selvoplevede historie er det. I en efterhånden berømt undersøgelse viser Roy Rosenzweig og David Thelen, at langt de fleste mennesker har en dyb interesse i fortidige forhold, så længe der er mulighed for en aktiv deltagelse fra den enkeltes side og i det omfang, at der er tale om egen fortid. Derimod tager mange afstand fra deres møde med faghistorien i form af eksempelvis den udenadslære om de store nationale fortidige begivenheder, de er blevet præsenteret for i skoletiden.²³ Historien er ligesom resten af samfundet blevet stærkt individualiseret og interessen for den nære fortid lever i bedste velgående. Dette gælder slægtsforskning, lokalhistoriske foreninger og ikke mindst de mange fællesskaber, der opstår på de sociale medier, hvor vi mindes den lille købmand, der nu er lukket, den lokale bar, hvor du fik dit første kys osv. Som Claus Bryld har gjort opmærksom på, er udfordringen for faghistorien at få denne *jeg-identitet* til at mødes med *vi-identiteten* og i sidste ende en identitet, der også omfatter *de andre*. En manøvre, der ifølge Bryld både „er kompleks, kræver god vilje og materielle muligheder“.²⁴ De materielle muligheder ligger ofte lige uden for vores dør i form af hverdagens små erindringssteder, der både kan formidle en lille lokal historie, men også større nationale og internationale begivenheder. Om overgangen fra *jeg* til *vi* og videre til *de andre* kan lykkes, afhænger både af brugernes udgangspunkt og vores formidlingsform.

Metoder til erindringsdannelsen

I udarbejdelsen af undervisningshæftet har vi taget forskellige hensyn. Når eleverne udfører opgaverne, skal lærerne kunne sætte kryds ved flere af folkeskolens Fælles Mål for historiefaget, samtidig med at hæftet skal kunne bidrage til elevernes erindringsdannelse. På visse områder har vi været i stand til at slå to fluer med et smæk, idet eleverne ifølge Fælles Mål eksempelvis skal kunne „*perspektivere egne og andres historiske fortællinger i tid og rum*“.²⁵ Historiske scenarier er ligeledes en del af folkeskolens Fælles Mål for historiefaget og en række af hæftets opgaver er udarbejdet med henblik på at inspirere eleverne til at gen-

23 Rosenzweig 1998, s. 178–179.

24 Bryld 2012, s. 80.

25 Ministeriet for børn, undervisning og ligestilling 2016, s. 4. <https://www.emu.dk/sites/default/files/Historie%20-%20januar%202016.pdf> (besøgt 29-01-2018).

nemtænke forskellige historiske scenarier. Eksempelvis skal eleverne forestille sig, hvad der kunne være sket, hvis der var udbrudt regulære krigshandlinger på dansk grund. Kontrafaktiske gisninger er normalt ikke noget, som levnes en særlig stor plads i faghistorien, men i et didaktisk perspektiv kan historiske scenarier være særdeles anvendelige, idet eleverne skal være aktive og medskabende. Dette aktive, involverende aspekt indikerer ligeledes, at brugen af historiske scenarier er befordrende for erindringsdannelsen. Som beskrevet tidligere er erindring en dynamisk proces, som påvirkes af omgivelserne. Erindring er ligeledes taktil. Vi erindrere ikke blot med hjernen men med hele kroppen, og aktivitet og deltagelse fremmer erindringen. Derfor er der større chance for at erindre en oplevelse, som du selv har taget aktiv del i: *„Når det gælder den kollektive erindring, fx erindringer om en fælles fortid, anses den kropslige tilstedeværelse og anstrengelse for at være befordrende for at skabe nærvær til fortiden.“*²⁶ Af samme årsag er en del af undervisningsmaterialet tilrettelagt på en måde, der inviterer eleverne til at være aktive. Ved hjælp af beredskabets gamle kort skal eleverne fx ud i byen og lede efter betondækningsgrave og beskyttelsesrum fra Den Kolde Krig. Et af beskyttelsesrummene er den store offentlige parkeringsplads på Sct. Olai Plads i Hjørring, som i en katastrofesituation ville kunne rumme 2000 mennesker. Her skal eleverne lave en liste over hvad, de mener, er vigtigst at medbringe i et beskyttelsesrum for at kunne overleve et ophold deri, hvorefter de på kommunearkivets hjemmeside med indskannede lokale kilder skal finde en liste over materiel til beskyttelsesrum. Desuden opfordres eleverne til at lave en videoreportage fra parkeringskælderen. Det er således kombinationen af det fysiske rum og en dertil knyttet aktivitet sammen med informationen om den funktion, som rummet var tiltænkt under Den Kolde Krig, der skal skabe erindringen.²⁷ En anden opgave forsøger ligeledes at vække erindring via aktiv deltagelse. I dette tilfælde er udgangspunktet en fredsdemonstration foran det gamle rådhus i Hjørring mod NATO's planer om at opstille 572 atomraketter i Vesteuropa. Den store fortælling om international oprustning og den danske fodnotepolitik formidles via et billede af en ung kvinde, der til demonstrationen angiveligt synger en protestsang. Kvinden står bagved et stort skilt, der appellerer til, at *„Livet skal fortsætte“*. Her skal eleverne skrive den sang, som pigen på trappen kunne have sunget, hvorefter de skal tage ned til det gamle rådhus og opføre sangen fra rådhusets trappe.²⁸

En yderst svær balancegang i udarbejdelsen af hæftet har været at afveje, hvornår opgaverne, i forsøget på at give eleverne en meningsfuld relation til både deres lokalområde samt fortællingen om Den Kolde Krig, går fra at være alment dannende og identitetsskabende til at i højere grad blot at fungere som ren underholdning. Eleverne skal både opføre sange, lave videoreportager, simulere lyden

26 Otto 2005, s. 34.

27 Venderby 2017, s. 3.

28 Venderby 2017, s. 17.

Freds demonstration ved det gamle rådhus på Torvet i Hjørring, 1983.

**Foto: Historisk Arkiv, Hjørring.
Fotograf: Carl-Hermann Hansen.**

fra 1960'ernes varslingsystemer, lave nyhedsartikler, hvor de forestiller sig, at de påtænkte massebegravelsespladser kommer i anvendelse, samt udregne hvor mange lig en bestemt begravelsesplads ville kunne rumme. Med denne brug af historien følger også en risiko for, at materialets substans forvandles til overfladisk underholdning, der netop ikke trænger ind under huden på eleverne. Historie kan bruges på mange forskellige måder. Fra den rene underholdning til den fagligt stringente fremstilling. Fra myter og store eksistentielle spørgsmål til kildekritiske analyser. Historiebevidstheden er ofte et sammensurium af mange forskellige måder at bruge historien, og den vil variere kraftigt fra person til person. I undervisningsøjemed tyder undersøgelser på, at erindringsdannelsen bedst opnås ved netop at koble de forskellige måder, hvorpå historiebevidstheden styrkes.²⁹ Samtidig med at opgaverne skal være tilpasset folkeskolens Fælles Mål for historiefaget, er de derfor blevet udarbejdet ud fra en ambition om, at forskellige typer af historiebrug kan mødes og interagere. De mere underholdningsinspirerede øvelser, der blandt andet også opererer med historiske scenarier, har til formål, at eleverne tilegner sig stoffet med hele deres sansesystem på en aktiv facon, der både kræver indlevelse og fantasi. Samtidig hermed suppleres denne opgavetype

29 Nielsen 2004, s. 215–216.

hele tiden med eksempelvis kildekritiske opgaver, hvor eleverne skal tage stilling til skriftlige kilders troværdighed og udsagnskraft. Denne type opgave taler til elevernes intellekt og skulle gerne resultere i, at eleverne, samtidig med at de tilegner sig en konkret faktuel viden om Den Kolde Krig, får et mere nuanceret forhold til historien. Fx bevidstheden om at historien ikke er en fastlagt størrelse, men ligesom erindringen i højere grad skal ses som en dynamisk proces.

Afsluttende bemærkninger

Undervisningshæftet *Den Kolde Krig i din hjemby – Lokale kilder til Den Kolde Krig i Hjørring og omegn* er et forsøg på at praktisere en formidlingsform, der befinder sig i mødet mellem den sproglige og den materielle vending. De materielle levn anvendes i samspil med udvalgte narrativer om Den Kolde Krig til erindringsdannelse hos skoleelever, der ikke har en selvoplevet erindring af Den Kolde Krig. Erindring er et omstridt begreb, der diskuteres inden for mange fagområder, hvorfor en udtømmende afklaring af begrebet ikke har været hensigten i denne sammenhæng. De fleste er dog enige om, at erindringen er bestemmende for, hvorledes mennesket erkender verden omkring sig. Den giver mennesket en opfattelse af livet som et sammenhængende hele og er en forudsætning for menneskets historicitet: At vi oplever os selv som tidslige væsener. Med en vending lånt fra Søren Kierkegaard er det via erindringen, at livet får den rette tyngde. Erindring gør livet meningsfyldt i modsætning til den erindringsløse, der lever i en flygtig og utilfredsstillet evig higen efter det nye.³⁰ I praksis kan erindringsbegrebet og en bevidsthed om, hvorledes erindringsdannelse foregår, være særdeles væsentligt at have in mente, når faghistorikere formidler. I denne sammenhæng har fokus været på de muligheder lokalhistorien giver, når det handler om erindringsdannelse. Vi kan med fordel opfatte lokalområdet som en mængde små erindringssteder, som kan fremkalde en bestemt stemning hos den enkelte, når han eller hun bevæger sig rundt i sine vanlige omgivelser. Stederne er i sig selv ikke udtryk for en bestemt erindringskultur eller udlægning af fortidige begivenheder, men fungerer som materielle levn, som arkivaren eller museumsinspektøren retter brugernes opmærksomhed mod med henblik på at fremkalde en erindring. Det kan være skoleeleven, der passerer betondækningsgraven fra Den Kolde Krig på vej til skole. Eller byens gamle rådhus der både rummer fortællingen om udviklingen af det danske demokrati – manifesteret ved fx fortællingen om de første lokale kvinder, der i 1913 fik et sæde i byens råd – samt fortællingen om en ung kvinde på rådhusets trappe, der i 1983 protesterer mod opstillingen af 572 atomraketter i Vesteuropa. Der er således tale om en brug af termen erin-

30 Kierkegaard 1997 (1843), s. 13–15.

dringssted, hvor vi som faghistorikere ikke blot analyserer allerede eksisterende erindringssteder, men forsøger at skabe nye. Undervisningsmaterialet *Den Kolde Krig i din hjemby* sammenkobler erindringsstederne med skriftligt kildemateriale ud fra en intention om at gøre Den Kolde Krig både *håndgribelig* og *begribelig* for eleverne. Begribeligheden tilvejebringes via fortællingen om Den Kolde Krig i et lokalt perspektiv i håbet om at skabe et narrativ, som eleverne kan relatere til. Håndgribeligheden skabes i form af fortidens materielle levn, da disse i særlig grad er befordrende for erindringsdannelsen. Ved hjælp af de gængse forestillinger om, hvad erindring er for en størrelse, er jeg kommet med et bud på, hvorledes kulturinstitutioner kan bruge erindringsdannelse som et værktøj til at skabe vedkommende formidling, der ikke kun taler til brugernes intellekt. En brug af historien som kan fungere som et måske mere reflekteret og nuanceret supplement til det store folkelige erindringsarbejde, der findes i mange forskellige afskygninger og i stort set alle afkroge af samfundet. Erindringen er forankret i både selvet og dets omgivelser, og hvad den enkelte erindrere, er ikke vilkårligt. Omgivelserne virker på os og alle os, der har lokalhistorien som arbejdsfelt, har en helt særlig mulighed for at bruge de omgivelser, som brugerne i hverdagen færdes i, til at formidle både store skelsættende begivenheder i Danmarks- og Verdenshistorien samt de mange små fortællinger, der gør netop deres lokalområde til noget helt særligt.

Litteratur

- Becker-Christensen, Christian (red.) 2000: *Politikkens Etymologiske ordbog*, Politikens Forlag.
- Bryld, Claus 2012: „Fortiden som erindring, historie og politik: nogle refleksioner“. *Kritik*, årg. 45 nr. 205, s. 73-82.
- Carr, David 1986: *Time, Narrative, and History*, Indiana University Press, Bloomington og Indianapolis. DOI: 10.1017/s0012217300020394.
- Cicero, Marcus Tullius 1998 (55 B.C.): „Memory images, memory places.“ Uwe Fleckner: *The treasure Chests of Mnemosyne – Selected texts on memory theory from Plato to Derrida*, Verlag der Kunst, s. 44-45.
- Eco, Umberto 2005: *Dronning Loanas mystiske flamme*, Gyldendals bogklubber, København.
- Halbwachs, Maurice 1992 (1942): *On Collective Memory*, The University of Chicago Press, Chicago og London.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 1998 (1830): „Out of the pit of the ego“. Uwe Fleckner: *The treasure Chests of Mnemosyne – Selected texts on memory theory from Plato to Derrida*, Verlag der Kunst.

- Jensen, Bernard Eric (red.) 2000: *At bruge historie – i en sen-/postmoderne tid*, Roskilde Universitetsforlag, Frederiksberg.
- Jensen, Bernard Eric 2003: *Historie – livsverden og fag*, Gyldendal, København.
- Kierkegaard, Søren 1997 (1843): *Gjentagelsen*, Det lille forlag, Frederiksberg.
- Nielsen, May-Brith Ohman 2004: „Historiebevidsthed og erindringsspor“.
Sirikka Ahonen; Marianne Poulsen; Ola Svein Stugu; Magnús Thorkelsson og Ulf Zander (red.): *Hvor går historiedidaktikken? Historiedidaktikk i Norden 8*, Institutt for historie og klassiske fag, Trondheim, s. 211-228.
- Nora, Pierre 1989: „Between Memory and History: Les Lieux de Memoire“.
Representations, No. 26, Special Issue: Memory and Counter-Memory (Spring), s. 7-24. DOI:10.1525/rep.1989.26.1.99p0274v.
- Otto, Lene 2005: „Materialitet, identitet, erindring“. Minna Kragelund og Lene Otto (red.): *Materialitet og Dannelse – En studiebog*, Danmarks Pædagogiske Universitets Forlag, Kbh. s. 33-48.
- Poulsen, Marianne Vega 2004: „Erindringen, det erindrede og de erindrede.“
Sirikka Ahonen; Marianne Poulsen; Ola Svein Stugu; Magnús Thorkelsson og Ulf Zander (red.): *Hvor går historiedidaktikken? Historiedidaktikk i Norden 8*, Institutt for historie og klassiske fag, Trondheim, s. 119-130.
- Ricoeur, Paul 1988 (1985): *Time and Narrative – Volume III*, The University of Chicago Press, Chicago og London. DOI: 10.7208/chicago/9780226713533.001.0001.
- Rosenzweig, Roy og Thelen, David 1998: *The Presence of the Past- Popular uses in American Life*, Columbia University Press, New York. DOI: 10.1086/ahr/105.2.511.
- Spang-Hanssen, Ebbe 2004: *Hukommelsens skæbne*, Gyldendal, Gylling.
- Venderby, Lone (red.) 2016: *Besættelsestiden i din hjemby – Lokale kilder til besættelsestiden i Hjørring og omegn*, Vestergaards Bogtrykkeri, Hjørring.
Digital udgave: https://issuu.com/vhmarkiv/docs/kildeh__fte_fra_pdf_high
- Venderby, Lone Bækgaard (red.) 2017: *Den Kolde Krig i din Hjemby- Lokale kilder til Den Kolde Krig i Hjørring og omegn*, Vestergaards Bogtrykkeri, Hjørring. Digital udgave: https://issuu.com/vhmarkiv/docs/kildeh__fte_den_kolde_krig
- Warring, Anette 2011: „Erindring og historiebrug – Introduktion til et forskningsfelt“. *Temp*, nr. 2, s. 6-36.

Ikke publiceret materiale

- Udkast til Vejledning om kassation af papirarkivalier efter skanning*, Rigsarkivet, 2018 (RA j.nr. 17/15033).

Websteder

Ministeriet for børn, undervisning og ligestilling 2016: *Historie fagformål for faget historie* <https://www.emu.dk/sites/default/files/Historie%20-%20januar%202016.pdf> (besøgt 29-01-2018).

Jakobsen, Andrea Jessen 2018: Historiske bunkere fjernes: Intet at bruge dem til i dag, Nordjyske. <https://nordjyske.dk/plus/morsoe/historiske-bunkere-fjernes--intet-at-bruge-dem-til-i-dag/5fbe6f09-4308-4c9b-b2f0-37c886f96747> (besøgt 26-01-2018).

https://issuu.com/vhmarkiv/docs/kildeh__fte_den_kolde_krig (besøgt 04-04-2018).

<https://www.skoletjenesten.dk/tilbud/fra-kaerestebrev-til-snap-chat> (besøgt 02-02-2018).

www.hjoerring.dk/kildepakker (besøgt 02-02-2018).

Venderby, Lone K. 2007: At være i tiden – Om kollektiv erindring og historievitenskaber, 10. semester speciale, Aalborg Universitet. [http://projekter.aau.dk/projekter/da/studentthesis/at-vaere-i-tiden\(d138740a-a6c6-46af-8a96-d36bed4582f3\).html](http://projekter.aau.dk/projekter/da/studentthesis/at-vaere-i-tiden(d138740a-a6c6-46af-8a96-d36bed4582f3).html) (besøgt 02-02-2018).

English summary**Places of Memory in Everyday Life****How Traces of The Cold War become Traces of Memory**

How can cultural institutions such as archives and museums tell stories that make a difference in people's lives on other levels than the pure external gathering of information? The main argument in this article is that in order to communicate our narratives to a broader audience, historians can effectively contribute in the making of both collective and individual memory. Memory gives people the ability to capture time. It gives human life historicity and enables us to act according to our memory of past events and our expectations to the future. The article focuses on the teaching material *The Cold War in your Home City – Local Source Material of The Cold War in Hjoerring and its Surroundings*, published by Hjoerring Municipal Archive. In this context we used material traces from The Cold War in an attempt to make students recollect the impacts that The Cold War has had in their neighborhood. The main argument is that memory is closely connected to materiality, and by including locations and material traces of The Cold War that the students already meet in their everyday lives in the teaching material, we enable them to internalize the stories of The Cold War.